

Від редакції

Марко Сирник 3

Актуальне

Ярослава Кобилко

Пункт — чи не пункт? 5

Методика

Наталія Сиротич

Професії дошкільного педагога та актора дитячого театру: порівняльна характеристика 8

Світлана Дубовик

Культура професійного мовлення майбутнього вчителя початкової школи 13

Наталія Кипиченко

Критерії та показники діагностування сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи 18

Анна Даніелян

Навчальні ігри в початковій школі в контексті виховання працею 24

Олена Ліннік

Організація пізнавальних діалогів із дітьми дошкільного віку 29

Марина Машовець

Діти і природа великого міста 33

Елеонора Палихата

Навчання діалогічного мовлення учнів першого року навчання в основній школі 37

Леся Порядченко

Використання опису як засобу формування лексичних умінь вчителя початкової школи 49

Олена Стаєнна

Громадянське виховання дітей старшого дошкільного віку 54

Валентина Заєць

Інтегрування знань учнів на позаурочних заняттях з української мови у 8–9 класах 59

Наталія Дика

Лінгвістичні поняття з морфології в системі цілісної мовної освіти 68

Стефанія Яворська

Типи, структура і зміст занять із будови слова в основній школі 75

Історія

Василь Чумак

Як Крим увійшов до складу УРСР 92

Олена Янчук

Розвиток українського шкільництва на теренах Польської Народної Республіки (1980–1989) 98

Наталія Богданець-Білоskalенко

Науково-практичний внесок Якова Чепіги у психологію розвитку особистості дитини 104

Олена Коваленко

Гуманізм педагогіки Януша Корчака 110

Закони

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. 113

Obwieszczenie ministra edukacji narodowej z dnia 31 października 2013 r. 131

Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. 133

Marek Syrnyk

Organizacja zajęć z zakresu realizacji zadań mających na celu podtrzymywanie przez szkoły i placówki oświatowe w Polsce poczucia tożsamości narodowej i etnicznej mniejszości narodowych 140

Різне

Марко Сирник

The teaching of the Ukrainian language in Poland 142

«Рідна мова»
— освітній кварталник
Українського вчительського
товариства у Польщі

Вчена рада журналу: Микола
Жулинський (Київ), Роман Дрозд
(Слупськ), Ярослав Грицковян (Кошалін),
Андрій Вонторський (Щецин), Анатолій
Ситченко (Миколаїв), Вадим Оліфіренко
(Донецьк)

Марко Сирник (Валч) — в.о. головного
редактора
Дмитро Дроздовський (Київ) —
література
Станіслав Караман (Київ) — методика
Ярослав Сирник (Вроцлав) — історія
Віктор Юрченко (Київ) — психологія

Члени редакції:
Ярослава Кобилко (Гіжицько)
Тадей Карабович (Голя)
Марія Стець (Перемишль)

Секретар редакції:
Кристина Сирник (Валч)

Веб-сайт:
Гжегож Муцовський (Валч)

Графічне оформлення:
Тереса Олещук

Мовна і стилістична коректа:
Мирослава Олійник (Бучківська)
(Львів/Варшава)

Коректа:
Катерина Сень

Видавець
Об'єднання українців у Польщі

Адреса редакції:
78-600 Wałcz
Dolne Miasto 10/80
tel. (67) 258 98 87
e-mail: proswita@op.pl
[http://www.interklasa.pl/portal/
dokumenty/r_mowa/](http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/)

Номер надрукований завдяки фінансовій
підтримці Міністерства національної
освіти

Під час використання матеріалів,
посилання на журнал «Рідна мова»
— обов'язкове

Анна Данієлян

Навчальні ігри в початковій школі в контексті виховання працею

Праця з часів давності була предметом дискусій різних галузей науки, розглядалася в найрізноманітніших аспектах. Значні зміни в сутності й змісті праці форсуються техногенною цивілізацією, високим рівнем науково-технічного прогресу, домінуванням найновіших технологій. Це полегшує щоденне життя людини, але породжує чималий вплив, до того ж не завжди позитивний, на життєві цінності й сенси, культуру бажань і потреб; торкається онтологічних основ людського існування, найтонших механізмів душевних переживань особистості у всесвіті, суспільстві, повсякденні. Людині все важче й складніше себе центрувати та ідентифікувати в естві життя. У контексті постіндустріального суспільства проблема праці, її значущості в житті людини й суспільства, ціннісного ставлення до праці набуває нового звучання.

Дослідження праці як цінності, аналіз сутності праці в різні історичні епохи, мотиви трудової діяльності, змістовності ставлення до праці, вивчення її ролі у формуванні особистості було предметом дослідження у філософії, соціології, педагогіці, психології, культурології, аксіології, економіці та ін. науках (Н. Дупак, А. Заліський, Г. Зиммель, Ю. Лось, А. Макаренко, Т. Михайлова, В. Парцванія та ін.) Визначення поняття «праця» має достатньо широкий змістовний спектр, різні вчені концентрували думки на різних аспектах її сутності, виявивши її багатогранність, а саме: «продуктивна діяльність», «засіб самоперетворення людини», «важкість, трудність», «процес» «критерій

кандидат педагогічних наук
доцент кафедри початкової освіти
та методик природничо-математичних
дисциплін Київського університету
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна

життєдіяльності», «великий вихователь» тощо. Це далеко не весь перелік різноманітних уявлень про працю, які представлені в наукових дослідженнях. Ми погоджуємося з думкою І. Дубини про неоднорідність поняття праці, яка пов'язана з тим, що різні наукові дисципліни вивчають різноманітні вияви праці, а сама трудова діяльність виявляється по-різному в різних історичних, соціальних і економічних умовах [1]. Крім цього, необхідно сказати про неможливість дати цілісну характеристику цьому поняттю через його глобальну роль у житті кожної людини та в історії людства, його глибину, давність, цілісність, проникнення в усі сфери буття. Слід визнати, що праця поряд з іншими вічними загальнолюдськими цінностями — такими як життя, любов, щастя, краса тощо, не піддається однозначному тлумаченню, точному визначенню, установленню єдиного достовірного поняття.

Проте, стисле визначення праці Г. Зиммеля, на наш погляд, точно відображає головні складові праці як процесу — напруга розумових, фізичних або моральних сил, важкість, подолання труднощів, «а там, де ці якості не простежуються, ми не маємо справи зі справжньою працею» [2, с. 481].

Особливо актуальним сьогодні, на наш погляд, є інтерпретація праці О. Пашковим, який у своєму визначенні відобразив моральну сутність усіх видів праці: «Праця — це не тільки створення цінностей, але, перш за все, робота душі, зусилля розуму, моральна, громадянська й господарча турбота» [3, с. 5]. Слід визнати, що

автор у цьому визначенні під «турботою» розуміє працю фізичну, «зусилля розуму» доволі точно визначають розумову працю, а «робота душі» є ні чим іншим як праця моральна, яка була втрачена у визначеннях інших учених, які вивчали природу й сутність праці.

На основі аналізу моральної сутності праці, її змістовних характеристик у сучасному суспільстві та суттєвої ролі у житті людини ми дійшли висновку, що працю слід розуміти як активну цілеспрямовану діяльність, що інтегрує фізичні, розумові й моральні сили людини задля створення цінностей або задоволення життєвих потреб і пов'язану з умінням долати труднощі для досягнення мети. Відзначимо, що саме єдність праці тіла, праці розуму й праці душі становить переважну більшість найрізноманітніших видів людської праці. Отже, основними характеристиками діяльності, яку можна вважати працею, є цілеспрямованість або спрямованість на отримання результату; єдність праці тіла, розуму та душі; подолання моральних, фізичних або розумових труднощів; наявність значущого, цінного результату праці.

Нове наповнення змісту і сутності праці потребує відповідних змін у побудові навчально-виховного процесу в сучасній школі, розуміння виховного потенціалу праці та можливостей його використання, пошуку нових засобів виховання працюючої людини в праці, розробки сучасних виховних технологій, перегляду сутності трудового виховання.

Розкриємо сутність деяких засобів виховання, які дозволяють реалізувати працю, як подолання, інтегрувати моральні, розумові та фізичні сили дитини, отримувати конкретний унаочнений значущий результат власної праці на прикладі різних ігрових проєктів.

По-перше, з'ясуємо сутність таких ігор. До найпростіших навчальних ігор ми віднесли дидактичні ігри, для отримання результату (або перемоги) в яких необхідні певні моральні, інтелектуальні або фізичні зусилля.

Враховуючи те, що навчальний процес, а саме урок, не обмежується освітніми завданнями, а й вирішує виховну мету, система міні ігор-подолань пронизувала урочні, позаурочні та позашкільні форми роботи. Серед ігор, які ми використовували, майже всі є дидактичними, тобто навчальними іграми, які застосовуються в процесі навчання, виконують певні навчальні функції, мають певну навчальну мету й завдання. Серед великої кількості існуючих дидактичних ігор, які використовують на

уроках у початковій школі, ми намагалися використовувати ігри з унаочненим результатом, який залежить не тільки від підготовленості, а й значною мірою від затрачених вольових зусиль, якими в дитини є уважність, старанність, охайність, цілеспрямованість, наполегливість тощо. Прикладами таких ігор є тематичне лото, доміно, математичні пазли, шифрувальники, навчальні розфарбовки тощо. Під час цих ігор нас, передусім, цікавило не лише досягнення навчальної мети, а, саме, зусилля волі, досягнення, старанність, наполегливість учнів, що забезпечувало кінцевий результат і можливу перемогу в такій грі-змаганні.

Реалізація таких ігор цілком відповідала принципу виховання в діяльності, розумінню праці як процесу подолання труднощів.

Розкриємо сутність використання одного з видів таких ігор — ігор-змагань. Отже, головною метою використання таких ігор був розвиток вольових зусиль. Зміст таких ігор складався із завдання, яке забезпечувало можливість змагатися. Наведемо приклади ігрових завдань:

✎ виписати з орфографічного словника як можна більше прикметників (іменників, дієслів);

✎ записати як можна більше назв міст (прізвищ, імен);

✎ скласти як можна більше прикладів, у яких результат дорівнює 100;

✎ записати (намалювати) як можна більше предметів, які мають форму кола;

✎ придумати і записати якомога більше відповідей на питання «хлопчик який?»;

✎ записати всі відомі назви тварин (птахів, рослин).

Зміст і складність завдань залежала від змісту відповідної навчальної програми.

Такі завдання діти отримували на вихідні або канікули. На їх виконання відводився відповідний час. Діти мали право користуватися допомогою дорослих, будь-якими додатковими джерелами інформації. Кількість часу, витраченого на виконання завдання, а також момент «достатності» його виконання кожна дитина визначала самостійно. У визначений час усі одночасно представляли свої доробки, які перевірялись та засвідчувались.

Як показав експеримент, кількість учнів 1–2 класів, які брали участь у таких змаганнях, спочатку була високою, потім різко знижувалась, і тільки з часом, під впливом систематичної цілеспрямованої роботи, стимулювання

інтересу молодших школярів, їх активність та працездатність почали зростати. Це засвідчує, перш за все, про неготовність більшості дітей докласти довготривалі зусилля без цілеспрямованого керівництва з боку дорослих. Зазначимо, що майже третина дітей протягом семестру не брали участі у таких іграх-змаганнях або доклали мінімальних зусиль до виконання завдання. 40% учнів активно включалися в процес змагання, плідно, цілеспрямовано працювали, знаходили можливі джерела допоміжної інформації, їхня наполегливість постійно зростала, що доводило ефективність виховного впливу. Інші учні проявляли нестабільність, часткову організованість, потребували стимулювання інтересу, потреб, успішності. Зауважимо, що таке співвідношення зберігалося й у 3–4 класах, проте співвідношення між дітьми, які не брали участі у змаганнях і тими, хто працював нестабільно, було на користь останніх. Відмови траплялися в поодиноких випадках. Зазначимо факт зростання кількості та якості праці дітей, участь яких у таких іграх була відносно стабільною: наприклад, на початку впровадження таких ігор у завданнях типу «виписати зі словника» максимальна кількість відповідей становила 60 слів, а наприкінці «встановлені результати» досягали майже 300 слів. При виконанні завдань більш творчого характеру («придумай і запиши») протягом семестру ми також спостерігали не тільки збільшення кількості виконаного, а й знаходження учнями різних засобів пошуку інформації, включення до процесу родини, друзів, знайомих, збільшення кількості часу виконання завдання — діти самостійно, за власним бажанням починали працювати.

Отже, молодші школярі завдяки участі в іграх мали можливість усвідомити взаємозв'язок високих результатів від якості праці. Припускаємо, що результативність проведення ігор могла бути вищою, якщо б контроль за процесом виконання здійснювався засобами навчальної діяльності, але в такому випадку ми знижували б можливість одержати чистий результат. Таким чином, уважаємо, що міні-ігри відіграли важливу роль у формуванні ціннісного ставлення молодших школярів до праці.

Щодо серії дидактичних ігор, які буди впроваджені в навчальний процес початкової школи, підкреслимо, що їхньою головною суттєвою ознакою було отримання швидкого унаочненого результату — знайденого слова, складеного малюнка, знайденого числа, повністю закритої

картки тощо. На наш погляд, це давало дитині можливість пов'язати кінцевий результат з якістю процесу власної праці чи праці інших, усвідомити їхній тісний зв'язок.

Зазначимо, що під час роботи з такими іграми ми спостерігали високий рівень залучення учнів, зростання інтересу, прагнення отримати найкращий результат. Якщо спочатку при аналізі результатів гри лише деякі могли провести паралель отриманого власного результату з якістю процесу й виявляли тільки свій емоційний стан — задоволення чи не задоволення результатом, то наприкінці першого етапу ми констатували, по-перше, зростання позитивних результатів, що засвідчило підвищення якості самого процесу гри; по-друге, уміння дітей висвітлювати якість власної навчальної праці під час гри, пов'язуючи її зі старанністю, уважністю, наполегливістю, знаннями тощо; по-третє, помітно змінилося прагнення досягти кращого результату, тобто бажання спробувати ще раз, щоб вийшло краще; по-четверте, ми констатували появу емоцій не тільки від результату, а й у ході самої гри, що є особливо цінним для формування емоційного компонента ціннісного ставлення до праці.

Ігрові проекти, на відміну від міні-ігор, потребували більш складної довготривалої організації, сформованості необхідних моральних якостей молодших школярів та їхніх умінь керувати власною працею, а також наявності певних мотивів.

Під ігровими проектами ми розуміли регламентовану в часі пізнавально-ігрову діяльність, спрямовану на досягнення поставленої мети, що має чіткий алгоритм дій для досягнення очевидного результату.

У систему роботи приватної школи були впроваджені ігрові проекти, побудовані за принципом відомих телевізійних дитячих проектів «Найрозумніший» та «Зоряний час» з деякою трансформацією змістовних елементів. Проекти мали навчальне значення, оскільки торкалися навчальної програми початкової школи, та виховне. Основними виховними завданнями були: формування вмінь організувати власну працю, розвиток навчальних та трудових мотивів, розвиток вольових якостей, уміння долати труднощі. Це відповідало всім суттєвим характеристикам компонентів технології та основним завданням другого етапу її реалізації.

Сутність додання труднощів в ігрових проєктах полягала не стільки в складності змісту

самої гри, скільки в самостійно організованій кожним учнем підготовчій роботі, докладанні власних вольових зусиль, необхідних для ретельної підготовки до гри.

Тобто найбільшу цінність у вихованні ціннісного ставлення до праці відігравав саме підготовчий етап керування дитиною власною працею, від якості якої здебільшого залежали досягнення результату гри. Більшість ігрових проектів будувались на змісті художніх чи науково-публіцистичних дитячих книг (твори М. Носова, В. Драгунського, Е. Успенського, Е. Портер, дитячі енциклопедії, збірки тощо).

Аналіз наукових досліджень, присвячених структурі ігрових проектів (Д. Джонс, Т. Качеровська, О. Коваль, О. Ліннік, О. Савенков), дозволив нам визначити основні етапи роботи над проектом, а саме: уведення в проект (повідомлення теми або колективний вибір на подальших етапах, проектування цілей і завдань, презентація матеріалів для підготовки); етап підготовчої діяльності (організація планомірної роботи кожної дитини з постійним переходом керування процесом від дорослого до учня; розробка та підготовка матеріалів до гри — сценарій, завдання готують педагоги, необхідне обладнання разом з дітьми; безпосередня гра; етап рефлексії (аналіз процесу підготовки та результатів гри).

Особливий інтерес становить специфіка організації етапу підготовчої діяльності, під час якої потрібно засвоїти необхідний матеріал, тобто прочитати книжку, серію енциклопедій, знайти відповіді на комплекс запитань тощо.

Ігрові проекти проводилися щомісячно. Керування організацією підготовчої роботи при проведенні першого ігрового проекту здійснювалося педагогом, який підтримував інтерес, нагадував, стежив за часом роботи, мотивував навчальну та трудову діяльність, керував взаємодією школярів під час роботи. На подальших проектах організаційна робота частково переходила на учнів, які повинні були самостійно керувати часом, обсягом, якістю, результативністю власної роботи. Роль учителя полягала в стимулюванні інтересу молодшого школяра й спостереженні за процесом. Друга половина ігрових проектів передбачала абсолютне керування молодшими школярами власною підготовчою роботою до гри.

Отже, гра помітно стимулювала інтерес дітей, більшість з них легко включались у роботу, планували свої дії, починали працювати над текстами, яким присвячувалась гра, але їхня

наполегливість та працездатність швидко знижувалась. На початку самостійного керування власною працею (третій етап роботи над ігровими проектами), як доводить аналіз спостереження за молодшими школярами, тільки 30% дітей систематично працювали, самостійно організовували і планували необхідний для роботи час, проявляли волю, наполегливість. Тобто попередній «зразок організації» праці з боку дорослих мало позитивні результати. Зазначимо, що саме ці діти стимулювали роботу ще 45% учнів, які починали працювати з їх ініціативи чи контролю та досягали певних успіхів і позитивних результатів під час гри. Це дає змогу констатувати їхню часткову готовність до подолання труднощів, нестабільність волі, організованості, працелюбства та інших моральних якостей, які потрібні для керування власною працею.

Розкриємо зміст роботи над більш складними ігровими проектами. Зазначимо, що загальні підходи до впровадження ігрових проектів, їхня сутність, зміст, організаційно-діяльнісний аспект повторювали описану вище їх реалізацію. Нововведенням було включення батьків, які стали повноправними гравцями, від результатів гри яких залежав й успіх дитини. Однією з основних вимог, яка стосувалась підготовчої роботи, було керування дитиною процесом підготовки не тільки себе, а й власних батьків. Виходячи з цього, підготовча робота охоплювала не тільки позакласні форми роботи, а й відбувалася вдома.

Змістом праці, як і на попередньому етапі, могли бути різні завдання, наприклад: усі отримували перелік питань (100–250 — залежно від класу), які побудовані за змістом серії дитячих енциклопедій, необхідно було знайти всі відповіді, запам'ятати максимальну кількість інформації, на матеріалі якої й була побудована подальша гра.

Значним стимулом для підготовчої роботи дітей став факт керування працею дорослих. В обов'язки дітей входило спланувати спільну роботу, обрати час для занять, матеріал, засіб засвоєння, проконтролювати якість. Отже, під час проведення ігрових проектів ми спостерігали підвищення самостійності, організованості, відповідальності дітей. Крім того, в індивідуальних бесідах батьки відзначали факт відповідальності дітей за результат гри батьків, переживання, регулярні прохання попрацювати. Цікаво, що діти використовували такі аргументи, мотиви, засоби, об'єктом яких

були протягом попередніх етапів. Зазначимо прояв ініціативності, творчості дітей, яка виявлялась у використанні засобів запам'ятовування батьками необхідної інформації — створювали пам'ятки, вмикали аудіокнигу під час вечері, склали «перевірочні тести» тощо. Спільні ігрові проекти, які містять у своєму змісті працю різних видів (моральну, інтелектуальну, навчальну), від якості якої здебільшого залежить результат гри, можна вважати результативними в процесі виховання ціннісного ставлення молодших школярів до праці.

Отже, сучасне розуміння змісту праці як активної цілеспрямованої діяльності, що інтегрує фізичні, розумові й моральні сили людини, створює цінності або задовольняє життєві потреби і обов'язково потребує додання труднощів для досягнення мети, безумовно потребує перегляду її змісту у навчально-виховному процесі

початкової школи. Гра має величезний виховний потенціал у формуванні вміння працювати. Використання ігор-стратегій, ігрових проектів у навчально-виховному процесі початкової школи, дозволяють здійснювати виховання працею, адже праця стає змістом гри, забезпечує її результат, потребує величезних зусиль, інтегрує працю розуму, тіла і душі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубина И.Н., *Эволюция труда: от принуждения к творчеству* [электронный ресурс] [у:] *Философские дескрипты: сб. ст.*, Бийск 2002. Вып. 2, с. 57–68. Режим доступа: <http://irbis.asu.ru/mmc/melnik/9.ru.shtml>.
2. Зиммель Г., *Избранное*: в 2 т.: перевод, гл. ред. и авт. проекта С.Я. Левит, Москва 1996. Т. 2: *Созерцание жизни*, 1996, 607 с.
3. Пашков А.Г., *Труд в школе: кризис или обновление?*, Москва 1992, 78 с.

